Turkish Studies *Language and Literature*

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1989-2002

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39486

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 26.10.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 30.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (26.12.2019)-Referee 2 (22.12.2019)- Referee 3 (04.12.2019)

This article was checked by intihal.net.

TÜRKÇE SÖZLÜK'TE “hlk.” ETİKETLİ SÖZLÜK BİRİMLERİN TANIMLANMASI: C ve Ç MADDE BAŞLARI ÖRNEĞİ

*Mustafa Samet KUMANLI**

ÖZ

Türkiye’de sözlük bilimi araştırmaları sistemli olarak Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Cumhuriyet dönemine gelene dek oluşan sözlükçülük geleneği bu dönemde yapılan sözlükçülük çalışmalarına ve araştırmalarına kaynaklık etmiştir. Sözlük bilimi çalışmaları özellikle son yüzyıllarda Batı’da yapılan bilgisayar destekli çalışmalarla zenginleşmiş ve kuramsal çerçeveye oturmuştur. Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise kuramsal çerçeve konusunda yapılan çalışmalar daha yeni olmakla birlikte daha çok sözlük yazımı ve uygulama alanında çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda da kuramsal bakımdan birtakım eksiklikler görülmektedir.

Genel anlamda Türkçe üzerine sözlük bilim çalışmalarının eksikliğinin yanında ağız sözlükleri üzerine kuramsal çalışmalar daha da az sayıdadır. Bu eksikliği gidermek için son yıllarda sözlük bilimi ve özellikle de ağız sözlükçü üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. Söz konusu çalışmaların büyük bir bölümü ağız sözlükleri ve ağız sözlüklerinde görülen yöntem hataları üzerinedir. Özellikle Türkçe Sözlük’te (TS) hlk. etiketli sözlük birimler üzerine çalışmalar nadirdir. Bu çalışmaların geliştirilip Türk ağız sözlüklerine referans oluşturan Derleme Sözlüğü (DS) ile karşılaştırılması ve her iki sözlüğün halk ağzından alınan sözcükleri tanımlamadaki yaklaşımlarının ortaya konulması gerekmektedir.

Halk ağzından Türkçe Sözlük’e giren sözler üzerine daha önce de değerli çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar nicelik olarak yeterli seviyede değildir. Türk sözlük biliminin gelişmesi açısından özellikle genel sözlükler ile ağız sözlüklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla çalışmamızda Türkçenin önemli sözlükleri olan TS ve DS üzerinden halk ağzından

* Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: samet.kumanli, @hacettepe.edu.tr

alınan sözcükleri inceleyerek Türk sözlükçülüğünün sorunlarından biri olan tanımlama konusu karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sözlük Bilimi, Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü, Halk Ağzı, Tanımlama.

ON THE DEFINITION METHOD “hık.” LABELLED LEXEMES IN THE TURKISH DICTIONARY

ABSTRACT

Lexicography research in Turkey started systematically in the Republic period. The tradition of lexicography that had been formed until the Republic period became the source for the lexicography studies and enquiries during that period. The studies of lexicology have been enriched by the computer aided studies especially in the West in the last centuries and settled in the theoretical framework. In the studies conducted in Turkey, studies on the theoretical framework are more recent whereas more studies on the field of dictionary writing and practice have been performed. In these studies, certain deficiencies in terms of theoretical aspects are also seen.

Besides the lack of lexicography studies in Turkish in general sense, there are fewer theoretical studies on subdialect dictionaries. In order to overcome this deficiency, the number of studies on lexicography and especially subdialect dictionaries, has increased in recent years. A large part of the aforementioned studies is on subdialect dictionaries and methodological errors observed in subdialect dictionaries. In particular, studies on hık. labelled lexemes in the Turkish Dictionary (TD) are rare. These studies should be developed and compared with the Compilation Dictionary (CD), which makes reference to Turkish dialect dictionaries, and the approaches of both dictionaries in defining the words taken from local subdialects should be put forward.

Previously valuable studies have been made on the words borrowed from local subdialects into the Turkish Dictionary. However, the studies in question are not quantitatively adequate. In terms of the development of Turkish lexicography, especially comparative analysis of general dictionaries and subdialect dictionaries is of great importance. For this purpose, in this study, by examining the words borrowed from local subdialects through TD and CD, which are the important dictionaries of the Turkish language we address the issue of definition comparatively which is one of the problems of Turkish lexicography.

STRUCTURED ABSTRACT

The concept of lexicography has been started to be considered as an independent field in the world of science in recent years. Lexicography, which was considered as a sub-branch of linguistics and semantics in previous periods, still exists as an independent branch of science related to these branches. The term lexicography (*leksikografi* in Turkish) is used to refer to science of dictionary-making in the scientific world. The words

sözlük bilimi and *sözlükçülük* have been used as the Turkish equivalents of lexicography. It is observed that there are no boundaries set for the use of these two equivalents, and these two concepts are used interchangeably from time to time. We will draw the boundaries of these two concepts in our study as follows: We will use the concept of *sözlük bilimi* for the whole of the theoretical studies, that is, in the theoretical terms. We will use the term *sözlükçülük* for the applied fields such as preparing, writing and publishing a dictionary.

In TDK Turkish Dictionary, *leksikografi* is defined as "*sözlükçülük*" (TDK <https://sozluk.gov.tr/>). The definition of *sözlükçülük* in the dictionary is "*Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi*" ["The work of investigating the methods to manifest the vocabulary of a language or mutually more languages; of preparing, writing a dictionary; of developing its principles and rules and putting it into practice; study of dictionary, work of *lügat*, lexicography] (TDK <https://sozluk.gov.tr/>). When the definition of TDK is examined, it is emphasized that *sözlükçülük* can be monolingual or multilingual, presenting is the vocabulary to the user of dictionary is the main purpose of dictionaries and that it has theoretical and practical aspects.

The concept of *sözlük bilgisi* ("study of dictionary") is also defined as "*sözlükçülük*" in TDK TD (TDK <https://sozluk.gov.tr/>). By looking at these definitions, TDK TD uses the concept of *sözlükçülük* as the equivalent of lexicography. *Leksikoloji* (lexicology), which is a close field to linguistics is defined as "*sözcük bilimi*" (TDK <https://sozluk.gov.tr/>). *Sözcük bilimi* is defined as "*Bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin yapılarını ve anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dil bilimi dalı, leksikoloji*" ["A branch of linguistics that investigates the units forming the vocabulary of a language, the structures and meanings of these units, their relationships with each other, their changes and developments over time, lexicology"] (TDK <https://sozluk.gov.tr/>). "It is a science that investigates the units forming the vocabulary of a language, the meanings and relationships of these units with each other and their changes and developments over time" (Akalin, 2010, p. 3).

Based on these definitions, it is seen that these terms are used in Turkish as follows: The term *leksikoloji* represents the scientific field of lexicography while *leksikografi* refers to its applied field. Lexicography is also considered as an art and a profession in lexicography studies. Accordingly, lexicography studies are divided into two subfields of theoretical and applied lexicography. Theoretical lexicography sets out the preparatory phase and the things to be done before the presentation of the dictionary in printed or electronic form in the form of theoretical principles. Applied lexicography, on the other hand, is a practice-based subfield that involves dictionary-making processes and also utilizes theoretical lexicography (Hartmann, 2001, p. 4).

At this point, the issue of whether lexicography is to be viewed from the theoretical or practical aspect should be examined some researchers have featured the theoretical field while others prioritized the field of

application. Researchers who look at lexicography from the theoretical aspect evaluate it as a profession while researchers seeing from the applied perspective regard it as an art. Some researchers such as Tarp see lexicography as an independent science (Tarp, 2008, p. 8-9).

When *sözcük bilimi* and *sözlük bilimi* are evaluated, *sözcük bilimi* can be regarded as the upper branch of *sözlükçülük*. Sub-branches of lexicology are phraseology, morphology and lexicography. In this case, it can be said that there is a confusion about the concept of *sözlük bilimi*.

Some researchers have used these two terms for two separate subfields of lexicography. Aksan used the term *sözlükbilimi* in the meaning of theoretical lexicography and the term *sözlükçülük* in the meaning of applied lexicography (Aksan, 1990: 71-76). Boz also states that the term *sözlükçülük* is not sufficient:

The term “*sözlükçülük*” can correspond to the applied lexicography (dictionary writing and editing) as mentioned in the above definitions, that is, the “profession” side of lexicography. It is however out of question that it refers to theoretical lexicography (dictionary research; history, typology, criticism, etc.), or the “scientific” aspect of lexicography (Boz, 2011: 13).

In this sense, if a more general definition is made for lexicology, it is the branch of science showing the methods and the ways of application of lexical forms of various languages in the format of a dictionary (Aksan, 1998: 69).

Keywords: Turkish lexicography, Turkish Dictionary, Compilation Dictionary, Sub-dialect, Definition.

Giriş

Türk sözlükçülük çalışmalarında daha çok uygulama (sözlükçülük) kısmına ağırlık verilmiş sözlük bilimin kuramsal yönü ihmal edilmiştir. Sözlük yazımı konusunda Türk sözlükçülük tarihinde birçok eser verilmesine rağmen bu eserlerin incelenmesi ve sözlük bilimsel yöntemlere uygunluğu konusunda yeterince çalışma yapılmamıştır. Söz konusu Türkçenin ağızları olunca kuramsal çalışmaların sayısı nicelik bakımından daha da azalmaktadır. Türkçenin yazı dili bakımından en önemli sözlüğü olan TDK Türkçe Sözlük sıklıkla ölçünlü dildeki sözlük birimler bakımından incelenmiştir. Oysaki genel bir sözlük olması dolayısıyla TS’de 1271 adet halk ağzından alınmış sözlük birim bulunmaktadır. Bu sözlük birimlerin incelenmesi ve Türkçenin yazı-dili ağız geçişkenliği bakımından söz konusu sözlük birimlerin TS’ye alınırken hangi kıstasların kullanıldığı ve tanımlarındaki eğilimler değerlendirilmelidir. Bu bakımdan TS halk ağzından alınmış sözlük birimler yönünden değerlendirilirken Türk ağız sözlükçülüğü bakımından oldukça önemli olan DS’nin de göz ardı edilmemesi gerekir.

TS’de halk ağzından alınan sözlük birimler üzerine daha önce de çalışmalar yapılmıştır. Ancak, özellikle Türkçe Sözlük’te (TS) hlk. etiketli sözlük birimler üzerine çalışmalar nadirdir. Bu çalışmaların geliştirilip Türk ağız sözlüklerine referans oluşturan Derleme Sözlüğü (DS) ile karşılaştırılması ve her iki sözlüğün halk ağzından alınan sözcükleri tanımlamadaki yaklaşımlarının ortaya konulması gerekmektedir. Halk ağzından Türkçe Sözlük’e giren sözler üzerine daha önce de değerli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan özellikle Doç. Dr. Kenan Acar’ın çalışması TS

hakkında önemli veriler içermektedir.¹ Yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde kıymetli danışmanım Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN gözetiminde yürütmekte olduğumuz tez çalışması TS'nin on birinci ve son baskısı ile DS'deki sözlük birimlerin karşılaştırılması bağlamında Türk sözlük bilimi bakımından eksikliği hissedilen bir boşluğu dolduracaktır. Bu çalışma devam eden doktora tezimizden elde edilen veriler ışığında oluşturulmuştur.² Çalışmamızda öncelikle sözlük bilimi üzerinde durulacaktır.

1. Türkiye'de Sözlükçülük ve Ağız Çalışmaları

Türkiye'de sözlükçülük çalışmaları 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla sistemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti daha sonra Türk Dil Kurumu adını almıştır. TDK'nin kurulmasının ardından Kurum bünyesinde sözlükçülük çalışmaları başlamış ve 1945 yılında Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'ün ilk baskısı yapılmıştır.

Türk sözlükçülüğünde yaklaşık yüzyıllık bir geçmişi olan ağız araştırmaları yabancı araştırmacıların çalışmalarıyla başlamıştır. 1867'de Maksimov'un *Opit izslédovaniya tjurskichdialektov v Chudavendgarě i Karamanii* adlı eseriyle Hüdavendigâr ve Karaman ağızları ile ilgili ilk önemli çalışma yapılmıştır. Thury, Kunocz, Hartmann, Foy, Pisarev, Bonelli, Giese, Vincze ilk çalışmaları yapan diğer araştırmacılar. Kowalski ise Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde ilk çalışmaları yapmıştır. 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla birlikte ağız araştırmaları sistemli bir şekilde Türk dilcileri tarafından da araştırılmaya başlanmıştır. Türk ağız çalışmaları konusunda ilk sistemli çalışma Türkçede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi (1939-1949)'dir. Bu dergiyle 1933-1935 yılları arasında 150.000'den fazla sözcük derlenmiştir. Kurumun ağız çalışmaları konusunda yaptığı en önemli çalışma ise tamamlanması 1979 yılına kadar süren 13 ciltlik Derleme Sözlüğü'dür.

Kurumun bu çalışmalarının yanında önemli bir yayım *Räsänen* tarafından yapılmıştır. *Räsänen* özellikle Karadeniz ve Orta Anadolu'dan derlemeler yapmıştır. 1940'larda ise Ahmet Caferoğlu metin derlemeleri ile ön plana çıkmıştır. Bu yıllarda Ömer Asım Aksoy Gaziantep Ağzı, Edip Kürkçüoğlu ise Urfa Ağzı üzerine çalışmalar yapmıştır. Zeynep Korkmaz da Güneybatı Anadolu ağızları üzerine araştırmalar gerçekleştirmiştir. Korkmaz'ın yanı sıra, Efrasiyap Gemalmaz, Ahmet Bican Ercilasun, Leylâ Karahan gibi araştırmacılar Türkiye Türkçesi ağızlarına yönelik önemli çalışmalar yapmışlardır.

1970'li yıllarda Anadolu'da üniversitelerin açılmasıyla birlikte ağız araştırmalarında artış görüldü. Sonraki dönemlerde özellikle, Tuncer Gülensoy, Andreas Tietze, Nurettin Demir, Gürer Gülsevin gibi araştırmacılar önemli çalışmalar yapmışlardır.

Türkiye'de ağızlar üzerine hazırlanan sözlüklerin büyük bölümü sözlük bilimi yöntemleri bakımından çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Bu sözlükler genellikle ağız çalışmasının yapıldığı yöre ve beldenin mensubu olan ve bu duyguyla kelime listeleri hazırlayan ve dil formasyonu almamış alanın uzmanı olmayan araştırmacılar tarafından derlenmiştir. Bu durum söz konusu sözlüklerde çok sayıda yöntem sorununun oluşmasına neden olmaktadır. Türk sözlük bilimi çalışmalarında en temel sorunlardan biri olan kuramsal alandaki eksiklik ve yöntemsel sorunlar genel sözlüklerde dahi yeterince incelenememiştir. Ağız sözlüklerinin bu konuda daha fazla ihmal edildiği söylenebilir. Çalışmamız tam da bu noktada en önemli genel sözlüğümüz olan TDK TS ile en önemli ağız sözlüğü

¹ Acar, K. (2012). "Halk Ağzından TDK Türkçe Sözlük'e Giren Sözcükler: İlk On Baskının Karşılaştırılması". Kocaeli, Umutepe Yayınları.

² Kumanlı, M. S. "TDK Türkçe Sözlük'te "HLK". Etiketli Sözcüklerin Tanımlanma Ölçütleri". Danışman: Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Devam eden doktora tezi).

kaynaklarından olan DS'yi sözlük birim seçimi ve tanımlama yöntemleri bakımından karşılaştırarak bundan sonraki çalışmalara yöntem yönünden yardımcı olacaktır.

2. Sözlük Bilimi Kavramı

Sözlük bilimi kavramı bilim dünyasında son yıllarda bağımsız bir alan olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Önceki dönemlerde dil biliminin ve anlam biliminin alt dalı olarak değerlendirilen sözlük bilimi, bugün yine bu dallarla ilişkili ancak bağımsız bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmektedir. Sözlük bilimi terimi için bilim dünyasında *leksikografi* terimi kullanılır. Türkçede leksikografinin karşılığı olarak, *sözlük bilimi* ve *sözlükçülük* terimleri kullanılmıştır. Türkçede bu iki karşılığın kullanımında sınırların belirlenmediği ve bu iki kavramın zaman zaman birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızda bu iki kavramın sınırını şu şekilde çizeceğiz. Sözlük bilimi kavramını kuramsal alanda yapılan çalışmaların bütünü için yani kuramsal anlamda kullanacağız. Sözlükçülük terimini ise sözlük hazırlama, sözlük yazma, sözlük yayımlama gibi uygulamalı alanlar için kullanacağız.

TDK Türkçe Sözlük'te leksikografi; “*sözlükçülük*” olarak tanımlanmıştır.³ Sözlükçülük ise “*Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi*” şeklinde tanımlanmıştır. TDK'nin tanımı incelendiğinde sözlükçülüğün tek dilli veya çok dilli olabileceği, söz varlığını sözlük kullanıcısına sunmanın sözlüklerin temel amacı olduğu, kuramsal ve uygulama yönlerinin olduğu vurgulanmıştır.

TDK TS'de sözlük bilgisi kavramı da “*sözlükçülük*” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlara bakılarak leksikografi karşılığında TDK TS'nin *sözlükçülük* kavramını kullandığı düşünülebilir. Dil biliminin yakın bir alanı olan leksikoloji ise “*sözcük bilimi*” olarak tanımlanır. Sözcük bilim de “*Bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin yapılarını ve anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dil bilimi dalı, leksikoloji*” şeklinde tanımlanmıştır. “*Bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamını, birbirleriyle ilişkisini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran bilim dalıdır*” (Akalin, 2010: 3).

Bu tanımlardan hareketle Türkçede bu terimlerin şu şekilde kullanıldığı görülür: Leksikoloji terimi sözlük biliminin bilimsel alanını temsil ederken leksikografi ise uygulamalı alanını ifade eder. Leksikografi, sözlük bilimi çalışmalarında sanat ve meslek olarak da değerlendirilir. “Sözlük bilimi, uygulama ve teori olmak üzere iki boyuta sahiptir. Birçok genel ve tarihi İngilizce sözlükte sözlük bilimi uygulama yönüyle tanımlanır. Ancak sözlük bilimi, *sözlük yapımı (uygulamalı alan)* ve *sözlük araştırmaları (sözlük teorisi)* ile birlikte gelişmekte olan bir sahadır” (Hartmann, 2001, s. 4).

Leksikografi terimini teori ve uygulama sahaları ile birlikte değerlendiren bir başka araştırmacı da *Bo Svensén*'dur. *Svensén*'in leksikografi tanımı şu şekildedir: “Bir veya birden fazla dilde, sözcük, sözcük birim, sözcük birleştirmeleri gibi birçok leksikal birimi inceleyerek derlemeyi, seçmeyi ve analiz ederek betimlemeyi içeren bir aktivitedir” (Svensén, 2009: 2).

Bu noktada leksikografiye kuramsal alandan mı yoksa uygulama alanından mı bakılacağı konusu irdelenmelidir. Bazı araştırmacılar kuramsal alanı ön plana çıkarırken bazıları da uygulama alanını önceliklendirmişlerdir. Leksikografiye kuramsal alandan bakan araştırmacılar onu bir meslek olarak değerlendirirken, uygulama alanından bakan araştırmacılar ise leksikografiyi bir sanat olarak değerlendirirler. Tarp gibi bazı araştırmacılar da leksikografiyi bağımsız bir bilim dalı olarak görür (Tarp, 2008: 8-9).

³³ Tanımlarda sozluk.gov.tr adresi kullanılmıştır.

Sözcük bilim ile sözlük bilimin değerlendirilmesi yapıldığında ise sözcük bilimi, sözlükçülüğün üst dalı olarak görülebilir. Sözcük bilimin alt dalları cümle bilimi (phraseology), biçim bilgisi (morphology) ve sözlükçülük (lexicography)tür. Bu duruma bakıldığında sözlük bilimi konusunda bir kavram kargaşası olduğu söylenebilir.

Bazı araştırmacılar ise bu iki terimi leksikografinin iki ayrı alt alanı için kullanmışlardır. Aksan, sözlükbilimi terimini kuramsal leksikografi anlamında, sözlükçülük terimini ise uygulamalı leksikografi anlamında kullanmıştır. (Aksan 1990: 71-76) Boz da sözlükçülük teriminin yeterli olmadığını belirtmektedir:

Sözlükçülük terimi, yukarıdaki tanımlarda geçen *uygulamalı leksikografiyi* (sözlük yazımı ve düzenlemesi), yani leksikografinin “meslek” tarafını karşılayabilir. Ancak *kuramsal leksikografiyi* (sözlük araştırması; tarih, tipoloji, eleştiri, vd.) yani leksikografinin “bilim” tarafını karşılaması söz konusu olamaz (Boz, 2011: 13).

Bu anlamda *sözlük bilimi* için daha genel bir tanım yapılacak olursa, *çeşitli dillerin söz varlıklarını sözlük biçiminde ortaya koymak için yöntem ve uygulama yollarını gösteren bilim dalı* olarak yapılabilir (Aksan, 1998: 69).

Zgusta ise sözlük bilimin uygulama alanında sözlük hazırlayıcısının önemine dikkat çekmiş ve sözlük hazırlayıcısının temel olarak dört görevi olduğunu belirtmiştir:

- Malzeme Toplama.
- Sözlük birimlerin seçimi.
- Seçilen sözlük birimlerin yapılandırılması.
- Malzemenin düzenlenmesi (Zgusta, 1971: 100).

Sözlük dendiğinde ilk anda akla *prototip sözlükler* gelir. Bu tip sözlükler; alfabetik, tek dilli ve genel amaçlı sözlüklerdir (Sterkenburg, 2003: 3). Bu yönüyle çalışmamızın konusunu oluşturan *TDK Türkçe Sözlük* de prototip bir sözlük olarak değerlendirilebilir.

3. Sözlük Biliminde Tanımlama Yöntemleri

Sözlük bilimin uygulamadan teoriye geçiş süreci sonucunda en önemli teorik araştırma alanlarından biri de *tanım yöntemleridir*. Sözlüklerde tanımlar yapılırken temel olarak; sözcüğü *eş anlamlısıyla tanımlama* ve *sözlük bilimsel yöntemlerle tanımlama* yolları tercih edilir. Sözlük bilimsel tanımlamalar, kavramların asgari ve ayırt edici özelliklerinin verilmesiyle yapılan tanımlamalardır.

a) *Eş anlamlı tanım* (synonym), sözlüklerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir ve bir ya da daha fazla eş anlamlı ya da yakın anlamlı sözcükle yapılan tanımdır. Eş anlamlılığın üç farklı bileşenden oluştuğu söylenebilir:

- *Denotative Meaning* (Düz anlam): Sözcüğün objektif ve gerçek unsurlara dayanan somut anlamıdır.
- *Connotative Meaning* (Çağrışımsal Anlam): Sözcüğün subjektif ve duygusal yönden çağrıştırdığı anlamdır. İngilizcedeki psikiyatri hastaneleri için *madhouse* sözcüğünün günlük dilde kullanılması buna örnek verilebilir.
- *Pragmatic Characteristics* (Bağlamsal Anlam): Bir sözcüğün belli bir bağlamda kullanılan terim anlamıdır. Teknik dilde kullanılır. Bağlama bağlı olarak, *Niobium* elementi için *Columbium* teriminin kullanılması gibi. (Svensén, 2009: 214).

Düz anlam, tanımlanamayan sözlük birimlerde anlamın somut örnek verilmesiyle tanımlanmasıdır. Türkçede halk arasında *psikiyatrist* sözcüğü için *deli doktoru* kullanımı da çağrışımsal anlama örnektir. Türkçede futbol terimi olan *ön libero* pozisyonu için *çapa* teriminin kullanılması ise bağlamsal anlama örnektir.

b) Sözlük bilimsel Tanımlamalar (Lexicographic): Bu tip tanımlar, sözlüklerde en sık kullanılan tanımlardır. Bu yüzden *geleneksel* tanımlardır. Bu tip tanımlarda sözcüğün ayırt edici yönleri ortaya konulur. Sözcüğün anlamının farklı yönleri ve anlamsal bileşenleri verilir.

Bu türden tanımlardan en sık kullanılanlar; *içlem (analitik)*, *kaplam (sentetik)*, *prototip (ön tür)* yöntemiyle yapılan tanımlardır.

*Analitik tanım*da sözcüğün içinde barındırdığı özellikler analiz edilir ve sözcüğü bu özellikler üzerinden tanımlama yoluna gidilir.

Bu tanım yöntemi, kavramlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklara göre sınıflar içinde düzenlenen kavramlar vasıtasıyla bir “sınıfsal kavram ilişkisi”ni (generic conceptual relationship) ifade eder. Bu sürecin sonucu, “üst kavram” (superordinate), “alt kavram” (subordinate) ve “eş kavram”dan (co-ordinate) oluşan “hiyerarşik kavramsal sistem”dir hierarchical conceptual system) (Gökter, 2018: 95).

Analitik tanım bir anlamda sınıfsal bir tanımlamadır. Bu yöntemde sözlük birimlerin işlemi üzerinden tanım şekillendirilmiş olur. *Motorlu taşıt < taşıt / motorlu / yönlendirilen / yolda kullanılan içlemleri üzerinden tanımlanır* (Svensén, 2009: 218).

Analitik tanım yöntemi tek dilli sözlüklerin en sık başvurduğu tanım yöntemidir. Özellikle biyolojik sınıflandırmalar için uygun bir yöntem olduğu için hayvan adlarına ait sözlük birimlerde sıkça kullanılır. TS’de *kuş*, *şempanze* vb. gibi sözlük birimler bu yöntemle tanımlanmıştır.

Kaplam tanımları ise sentez yöntemine dayanan tanımlardır. Örneğin, sürüngen sözlük biriminin < yılan / kertenkele / varan gibi kaplamsal ilişki taşıdığı sözcükler üzerinden tanımlanması bu tip tanımlara örnektir.

Prototip-Ön tür kuramı ise Rosch⁴ tarafından 1973 yılında ortaya atılmıştır. Bu kurama göre, bir kategorinin bazı üyeleri kategorinin diğer üyelerine göre kategoriye ait özellikleri daha iyi yansıtabilir. Bu bağlamda kuram, alt-üst ilişkisine dayanan hiyerarşik bir kuramdır. TS’de, *genellikle* ve *özellikle* gibi sınırlayıcı ifadelerin kullanıldığı tanımlar ön tür kuramının uygulandığı tanımlardır.

Tanım yöntemleri bakımından üzerinde durulması gereken bir diğer unsur da tanımlamada kullanılan alt anlamlılıktır. Sözlüklerin temel ögesini anlam ve anlamsal ilişkiler oluşturur. Türü ne olursa olsun herhangi bir sözlüğün içerik bakımından değerlendirilmesi anlamsal bakımdan taşıdığı değer ve anlamsal niteliğidir. Sözlükler açısından en temel yapısal ilişki de alt anlamlılıktır. Söz konusu alt anlamlılık ilişkisi, “x bir tür y’dir” biçiminde bir “*kind of*” ilişkisidir (Akşehirli, 2015: 3).

Sözlüklerde alt anlamlılık ilişkisi kurulurken dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Bunlardan ilki alt anlamlılığın kavramsal açıdan çoklu kalıtım özelliği göstermesidir. Akşehirli, *tavuk* sözlük birimindeki, *tavuk<kuş* (taksonomik) ve *tavuk<yemek*(işlevsel) kavram zincirlerindeki çoklu kalıtım sorununu vurgulamıştır. İkinci sorun ise alt anlamlılık ilişkisinde yaşanan sözlüksel boşluklardır. Dil içi boşlukların sıralı düzen içerisinde belirginleştiğini belirten Akşehirli, TS’de “x bir y’dir” tanımlamasında y’nin karşılığı olmayan yani üst kavram ilişkisini oluşturacak kavramın verilmediği tanımlarda sözlüksel boşluk oluştuğunu belirtir. Bu tanımlarda özellikle nesne sözcüğünün üst kavram ifade eden sözcük olarak kullanılması ve söz konusu sıfat + nesne yapılarının tanımlanmamış olması sözlüksel boşluk oluşturur. *Kap* sözlük biriminin tanımlanmasında “... oyuklu nesne” biçiminde bir tanımlamada oyuklu nesne birleşik yapısı kap sözcüğü ile yakın üst anlamlıdır ancak sözlükte madde başı olarak yer almaz. Bu durum sözlüksel boşluk yaratır. Sözlüksel

⁴ Rosch, E. H. (1973). “On the international structure of perceptual semantic categories”. Cognitive Development and the Acquisition of Language. (Ed.) T. E. Morre, New York: Academic Press, 111-141.

boşluklar, sözcüksel ağların belirlenmesinde engel oluşturur. Sözcüksel ağlar bu boşlukları doldurur (Akşehirli, 2015: 4).

Çalışmamızda incelediğimiz sözlük birimler bu tanım yöntemleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

4. TS VE DS'de C ve Ç Maddelerindeki Sözlük Birimlerinin Tanım Görünümleri

Çalışmada C ve Ç madde başlarındaki halk ağzından alınan sözlük birimlerin seçilmesinin nedeni bu madde başlarının Türkçede fonetik bakımdan birincil ses olan /ç/ ve ikincil ses olan /c/ seslerinin sözcüklerdeki değişimlerine dayanarak sözlük birimlerin Türkçe veya yabancı kaynaklı sözcük olup olmadığının belirlenmesi ve bunun tanımlamaya etkisinin de değerlendirilmeye alınabilmesidir. Bunun yanında C ve Ç madde başlarında bulunan sözlük birimlerin TS ve DS'de yapılan tanımlarında aynı ve farklı olan ve DS'de olmayan sözlük birim sayısının inceleme ve karşılaştırmaya elverişli sayıda olmasıdır.

Bu bağlamda TS ve DS'de C ve Ç sözlük birimlerini tanım yöntemleri bakımından değerlendiren üç grupta inceleyeceğiz:

- TS ve DS'de Tanımı Aynı Olan Sözlük birimler.
- DS'de Olmayan Sözlük birimler.
- DS'de Tanımı Farklı Olan Sözlük birimler.

TS ve DS'de anlamı aynı olan C ve Ç maddelerinde toplam 157 sözlük birim tespit edilmiştir. Söz konusu sözlük birimlerden 44'ü C maddesine aittir. Ç maddesinde ise 111 sözlük birim tespit edilmiştir.

Liste 1: TS ve DS'de Tanımı Aynı Olan Sözlük birimler

1. <i>cağ I: > II.</i>	21. <i>cıngıl I: cıngıl 1 ></i>	33. <i>cızıktırmak:</i>
2. <i>cağ II: > I</i>	<i>cıngıl I / cıngıl 2 ></i>	<i>cızıktırmak I</i>
3. <i>cağ III: I > IV-I</i>	<i>cıngıl II :</i>	34. <i>cız sineği.</i>
4. <i>canavar:</i>	22. <i>cırcır: cırcır 1 ></i>	35. <i>cicik: cicik I.</i>
5. <i>can tahtası</i>	<i>cırcır III / cırcır 2 ></i>	36. <i>cilban: cilban I</i>
6. <i>car I: ts car I > ds</i>	<i>cırcır I / cırcır 3 ></i>	37. <i>cillop: cillop 1,</i>
<i>car IV</i>	<i>cırcır II</i>	<i>cillop 2</i>
7. <i>cırdaval</i>	23. <i>cır cır: cırcır VII</i>	38. <i>civankaşı:</i>
8. <i>cırlak 2</i>	24. <i>cırlak: cırlak 1 ></i>	39. <i>corum</i>
9. <i>carcur II</i>	<i>cırlak II /</i>	40. <i>cudam</i>
10. <i>cavlamak I</i>	25. <i>cırlamak: cırlamak</i>	41. <i>cukka</i>
11. <i>caygın</i>	<i>II</i>	42. <i>cuma gecesi</i>
12. <i>cebel I > cebel IV</i>	26. <i>cırlayık: cırlayık 2 ></i>	43. <i>cumbalak</i>
13. <i>ceren</i>	<i>cırlayık I.</i>	44. <i>cura: cura 3 > cura I</i>
14. <i>cıbil: > II</i>	27. <i>cırmalamak</i>	<i>/</i>
15. <i>cıbildak: cıbildak II</i>	28. <i>cırmık: cırmık II</i>	45. <i>cüçük: küçük 4 ></i>
16. <i>cık> cık I</i>	29. <i>cırnak: cırnak I</i>	<i>cüçük I / küçük 5 ></i>
17. <i>cılık 4: cılık I</i>	30. <i>cırnaklamak</i>	<i>cüçük I-2</i>
18. <i>cımbar</i>	31. <i>cıvmak: cıvmak 1 ></i>	46. <i>çağa: > çağa I</i>
19. <i>cımbarlamak</i>	<i>cıvmak I-I:</i>	47. <i>çağırmak 4.</i>
20. <i>cıncık: cıncık 1 ></i>	32. <i>cızık: cızık 1 > cızık I</i>	48. <i>çağmak.</i>
<i>cıncık I / cıncık 2 ></i>	<i>/ cızık 2 > cızık I-2</i>	49. <i>çakal: çakal 3 ></i>
<i>cıncık II</i>		<i>çakal I /</i>

50. çakal yağmuru	78. çecik:	117. çırakma: > I
51. çakır ayaz	79. çedene: çedene I	118. çırçır II: > V
52. çakışmak: çakışmak
3 > çakışmak I	80. çedik: / çedik 2 >
çedik I	119. çırçır III: > III
53. çakma 5: çakma I	81. çekek	120. çıtak: I > II / 2 > III
54. çal: > çal I	82. çekel: çekel I >
çekel 3 / çekel 2 >
çekel I	121. çıtlık: > I.
55. çalacak: > çalacak I	83. çekelez: çekelez I	122. çıvgar: > I
56. çalgıç: çalgıç 2 >
çalgıç III	84. çekem: çekem III	123. çıvgın: > şıvgın
anlamı verilmiş >
şıvgın: 2 > I / 1 > I
57. çalgın: çalgın I >
çalgın I-1 / çalgın 2
> çalgın V / çalgın 3
> çalgın III	85. çeki: 4 > I	124. çıvmak: 1 > I / 2
58. çalınmak: çalınmak
2 > çalınmak I	86. çekiş 3: çekiş I.	125. çıtlık
59. çalkı: çalkı 2 > çalkı
III	87. çekişken	126. çifteli 4
60. çalma: çalma 6 >
çalma III	88. çekişte	127. çiğın
61. çalmaç: > çalmaç I	89. çekek: çekek I	128. çiğindirik: > II
62. çalmak 12: > çalmak	90. çelen: çelen I.	129. çiğit 2
63. çaltı: > çaltı I	91. çelgi	130. çiğnek
64. çandır: çandır I >
çandır I / çandır 2 >
çandır IX	92. çelim: çelim II	131. çiğnem
65. çangal: çangal II-2
> çangal I-2	93. çelmik: çelmik I	132. çilemek
66. çapar I: çapar I- 4 >
çapar II /	94. çelte: çelte I	133. çimdik 4
67. çapar II: çapar III:
Tanımda sözcükler
farklı.	95. çemçe	134. çimmek
68. çapraz 6: çapraz I	96. çemiç: çemiç I	135. çintiyan
69. çapula: çapula I	97. çemkirmek: 2 > 2	136. çipilti
70. çaput	98. çemrek: çemrek I	137. çir: > III
71. çarkıt: çarkıt 1/2	99. çemremek	138. çise
72. çasıt: çasıt I > çasıt
I / çasıt 2 > çasıt I	100. çemrenmek: 1 > I / 2
> çemrenmek	139. çisen
73. çav II: çav I.	101. çençen	140. çit II
74. çavmak: 1>I / 2>III	102. çene: çene I	141. çiten
75. çayan	103. çenilemek: > I	142. çitmik:
76. çaykara	104. çepel: 4 > III	143. çor
77. çebiç: çebiç I	105. çeper:	144. çorlu
	106. çepez: > I.	145. çotanak
	107. çepin	146. çöğdürmek
	108. çermik	147. çöğmek
	109. çevirme: 4	148. çöğünmek
	110. çevrimli:	149. çökelge
	111. çığ: > I	150. çömmek
	112. çığırmak: çığırmak I	151. çörten
	113. çılbur II: > çılbur I	152. çöz
	114. çımbar	153. çözmek 7: çözmek III
	115. çıngı: > I / 2 > III	154. çullama
	116. çıra: > 2.	155. çükündür
		156. çükür
		157. çülak

Liste üzerinde açıklama yapılan sözlük birimleri tanım yöntemleri bakımından değerlendirerek TS ve DS'yi tanım bakımından şöyle değerlendirebiliriz:

canavar 4: Sözcüğün tanımı TS'de "...yaban hayvanı" üst kavramı ile veriliyor ve sıralı düzen ilişkisi içerisinde taksonomik yöntemle tanımlanıyor. Bu yöntem özellikle *kuş vb.* hayvanların tanımlarında kullanılır ve halk ağzındaki sözcüklerde de bu yönteme sıkça başvurulur. TS'de bu tip sözlük birimlerde taksonomik sıralı düzen tanımı yapılırken DS'de doğrudan halk ağzındaki sözcüğün karşılığı verilmektedir. *Canavar 4* sözlük birimi de DS'de karşılık verme yöntemiyle tanımlanmıştır.

cırlamak: TS'de sözlük birim, "*İnce ve usandırıcı ses çıkarmak*" biçiminde yine bir isim fiil ile tanımlanmıştır. Sözlük birimin aynı türden bir sözcükle tanımlanması ve sıralı düzen ilişkisinin dil bilimsel olarak aynı türden sözcükle tanımlanması önemli unsurlardan biridir. DS'de sözcüğün birçok tanımı olmakla birlikte TS'deki anlamla ilişkili olan tanım, "*Gürültü etmek; ağlayıp sızlamak; cırlamak*" biçimindedir. Bu tanımda DS'nin isim fiil biçiminde sözlük birimin çeşitli karşılıklarının verildiği görülür. Bu sözlük birimin DS'deki anlamlarından sadece birinin TS'ye alınmış olması bunun nedeninin açıklanmasını gerektirmektedir.

cıvmak: TS'de niteleyici bir zarf fiil cümlesi ve ölçünlü dildeki diğer karşılıklar verilerek tanımlanan sözcük DS'de yalnızca ölçünlü dildeki karşılıkları verilerek tanımlanmıştır.

cız sineği: TS'de "...bir tür x" biçiminde sıralı düzen ilişkisi kurularak tanımlanan sözcük DS'de ölçünlü dildeki karşılığı verilerek tanımlanmıştır.

cicik: TS'deki tanımda insan ve hayvanla sınırlandırılarak anlam verilirken DS'de ölçünlü dildeki karşılık yalın biçimde verilmiştir.

civankaşı: TS'de "bir...türü" biçiminde sıralı düzen yöntemiyle tanımlanan sözcük, DS'de de benzer bir yöntemle "...bir nakış örneği" şeklinde sıralı düzen ilişkisiyle verilmiştir.

çağırma 4: TS'deki tanımda "*türkü söylemek*" eyleminin yüksek sesle olduğu ifade edilirken DS'de bu ayrıntı belirtilmemiştir.

çapar II: TS'de "...bir tür Karadeniz kayığı" biçiminde sıralı düzen ilişkisi verilirken DS'de ise niteleyici ile birlikte tanımlanmıştır.

çekel: TS'deki tanımda "...demir bölüm" kısmına kadar demir bölüm nitelenerek işleve yönelik pragmatik tanım yapılmıştır. DS'deki tanımda ise çekelin konumuna vurgu yapılmıştır.

çekem: TS'deki tanım düzeltilebilir. Bitkinin *çatırdayarak yanması* tanımda verilmesi gereken ayırt edici bir özellik midir tanımın bu yönü değiştirilebilir. DS'de yapılan tanımda ise genelde TS'nin kullandığı sıralı düzen yöntemi kullanılarak "...bir bitki türü" kalıbı kullanılmıştır.

çekişken: Tanım TS'de çekişmekle ilişkilendirilirken DS'de kavgacılık ön plana çıkarılmıştır.

çevirme: TS ve DS'deki tanımlar sıralı düzen ilişkisine göre yapılmasına rağmen cümle sonunda verilen üst kavram TS'de *duvar*, DS'de *bahçe*'dir. TS'nin halk ağzından alınan sözcükler bakımından DS'den beslendiği düşünülürse bu durum anlamsal uyumsuzluk yaratır.

çevrimli: İki sözlükte de ölçünlü dildeki karşılıklar verilirken DS'de farklı olarak *eli çabuk* karşılığı da verilmiştir.

çığ 2: TS'de ölçünlü dildeki karşılığı verilen sözcük DS'de maddenin ne için kullanıldığı ve neden yapıldığı da belirtilmiştir.

çırakma: Her iki sözlükte de ölçünlü dildeki farklı karşılıklar verilmiştir.

çırçır II: Sözlük birim iki sözlükte de sıfat + ad biçiminde tanımlanıyor.

çırçır III: İki sözlükte de farklı eş anlamlılar tanımda kullanılmıştır.

çıvgar: İki sözlükte de sıralı düzen verilmesine rağmen TS’de *hayvan* üst kavramı, DS’de ise *öküz* üst kavramı tercih edilmiştir.

çıvgın: TS’de anlam olarak *şıvgın* sözlük birimine gönderilerek tanımlanmıştır. DS’de ise ölçünlü dildeki karşılığı verilmiştir.

çiğindirik: TS’de aletin niteleyicilerle betimlendiği görülürken, DS’de aletin işlevi üzerinde durulmuştur.

çitmik: TS’de üst kavram olarak olarak “...üzüm salkımının küçük dalı” verilerek üst kavram sınırlandırılmıştır. DS’de ise sınır daha da genişletilerek “...üzüm salkımı” üst kavramı verilmiştir.

çöğünmek: TS’deki tanım betimleyici bir şekilde hareketi tanımlarken DS’de ölçünlü dildeki *sallanmak* karşılığı verilmiştir.

Liste 2: DS’de Olmayan Sözlük birimler

1. <i>cağ 3-2</i>	13. <i>çalkak</i>	25. <i>çıkra</i>
2. <i>Cafcaf</i>	14. <i>çalkar</i>	26. <i>çızıktırmak</i>
3. <i>Carlamak</i>	15. <i>çamaşır sodası</i>	27. <i>çiğit 1</i>
4. <i>Cefakar</i>	16. <i>çamat</i>	28. <i>çimçek</i>
5. <i>cennet kuşu</i>	17. <i>çamur</i>	29. <i>çişik</i>
6. <i>Cılıkava</i>	18. <i>çandı</i>	30. <i>çizin çizin</i>
7. <i>cıvmak 2</i>	19. <i>çapar II</i>	31. <i>çocukçu</i>
8. <i>Cinyolu</i>	20. <i>çaydaçıra</i>	32. <i>çöğüncek</i>
9. <i>cura 2</i>	21. <i>çedik 1</i>	33. <i>çöpçatan 2</i>
10. <i>çakal 4</i>	22. <i>çengel iğnesi 2</i>	34. <i>çöp vergisi</i>
11. <i>çalık 6</i>	23. <i>çığa</i>	35. <i>çucu</i>
12. <i>çalkağı</i>	24. <i>çığalanmak</i>	36. <i>çurlatmak</i>

DS’de olmayan sözlük birimlerin hangi ölçekte TS’ye alındıkları TS’de açıklanmalıdır ve bu durum üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. TS’nin sözlük birim seçiminde eğilimleri belirlenerek DS ile farkları ortaya konulmalıdır.

Liste 3: TS’de Tanımı Farklı Olan Sözlük birimler

1. *car II*: TS *car II* > DS *car I*
2. *carcar*: TS *carcar* > DS *carcar I*
3. *cazgır 2*: DS *cazgır*
4. *cebbar*
5. *Cıdağı* > *cıdağı 2*
6. *çaşıt*: *çaşıt 1* > *çaşıt I* / *çaşıt 2* > *çaşıt I*
7. *çiylemek*
8. *çörtü*

car II: Arapça İzar sözcüğünden halk ağzına geçmiş olan bu sözlük birimin tanımında TS’de siyah olma niteliği verilmemiştir. TS’de sözcüğün çarşaf anlamı ön plana çıkarılmıştır. TS’de çarşaf sözlük biriminin tanımında da siyah niteliği olmadığı görülür. Bu bakımdan DS’deki “... siyah üstlük” tanımı TS ile uyumsuzluk göstermektedir.

carcar: TS'de sözcük "geveze, yaygaracı" biçiminde tanımlanırken, DS'de, "geveze, dedikoducu" tanımı yapılmıştır. Yaygaracı ile dedikoducu sözcüklerinin farklı anlamlara sahip olduğu açıktır.

cazgır 2: Sözlük birim DS'de "cadı, fitneci" biçiminde tanımlanırken, TS'de yalnızca "fitneci" biçiminde tanımlanmıştır.

cebbar 2: TS'deki tanımda "becerikli, açık göz (kadın)" tanımı verilirken DS'de bu ayrıntı yoktur. İki sözlüğe bakan sözlük kullanıcısı sözcüğün genel anlamda mı kullanıldığını yoksa kadınlara yönelik bir niteleyici mi olduğu kodunu çözemez.

cıdağı: TS'ye, DS'den cıdağı 2 alınırken cıdağı I sözlük biriminin anlamı alınmamıştır. DS'deki en yaygın anlamın neden alınmadığının kıstası belirlenmelidir.

çiylemek: Sözcüğün TS ve DS'deki anlamları tamamen farklıdır.

çörtü: Sözcüğün TS ve DS'deki anlamları tamamen farklıdır.

Sonuç

Türkçe sözlüklerde tanımlama konusundaki yöntem sorunlarının üstesinden gelebilmek için Türkçenin temel sözlüklerindeki yöntem sorunlarının tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle TDK Türkçe Sözlük bu konuda önemli bir kaynaktır. TDK Türkçe Sözlük'ün ölçünlü dil için önemli bir kaynak olmasının yanında ağız sözlükleri için de bir referans olduğu gerçeği gözden kaçmamalıdır. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine hazırlanan birçok sözlükte sözlük birimler tanımlanırken TDK TS'nin tanımları kullanılmaktadır. TDK TS'nin de genel bir sözlük olması açısından halk ağzından alınan sözlük birimleri sözlük birim olarak belirleme konusunda belirli bir tutarlılık taşıması gerekir.

Genel Türkçe sözlükte ağız söz varlığı ile ölçünlü dil sınırını çizirken ağızlara ait olduğu düşünülen aday sözlük birimlerin kullanım sıklığı; konu alanlarındaki ve metin türlerindeki yayılma oranı ve zaman direnci gibi ölçütler dikkate alınmalıdır (Bozkurt, 2016: 234).

Bu bakımdan TDK TS'de tanım konusundaki yöntem sorunlarının çözüme kavuşturulması ağız sözlükçülüğümüze de katkı sağlayacaktır. Bu nedenlerle bu çalışmada TDK TS ile TDK DS'yi karşılaştırma yoluna giderek bir anlamda Türkçenin yazı dili ve ağızlar bakımından karşılaştırmasını yapmakta ve yazı dili - ağız geçişkenliği konusunda veriler elde etme çabasıdayız.

Bu makalenin sınırları kapsamında fonetik uygunluğu bakımından Türkçe ve alıntı sözlük birimleri karşılaştırma imkânı verdiği için ve sayısal bakımdan Derleme Sözlüğü ile karşılaştırma olanağı verdiği için seçtiğimiz C ve Ç madde başlarındaki sözlük birimler üzerinden ulaştığımız TS ve DS'deki tanım tutumları konusunda tespit ettiğimiz sonuçlar şunlardır:

1. TS'de farklılaşan anlamların sözlükteki yazı dili eğiliminin bir sonucu olduğu söylenebilir. Ancak bu tanımların çoğunda tanıklamada eksiklik bulunduğu için TS'de bu eksikliğin giderilmesi gerekir.
2. DS'den TS'ye alınan bazı çok anlamlı sözlük birimlerde DS'deki en uç anlamın tercih edildiği görülmektedir. Seçilen bu sözcükler ölçünlü dildeki yaygınlığına göre seçildiyse bu sözlük birimlerin sözlükte tanıklanması gerekir.
3. TS'de hık. etiketli sözlük birimlerin tanımlanmasında genel eğilim DS'ye oranla daha fazla karşılık vermekten kaçınılarak tanım yoluna gidilmesi biçiminde kendisini göstermektedir.
4. TS'de çok anlamlılığın rakamla verildiği görülürken, DS'de Romen rakamları tercih edilmiştir (Örn: Cıncık 1/Cıncık I).
5. TS'de olup DS'de olmayan sözlük birimlerin DS'deki derleme eksikliğinden mi kaynaklandığı yoksa TS'deki yazı dili ağırlığının bir yansıması mı olduğu konusunda

kanımızca ikinci seçenек daha muhtemeldir. Bu sözlük birimlerin tanıklanmaması en büyük eksikliktir. Örn: Cuma gecesi, cumbalak, cura 2, çaydaçıra, çığa II, çığalanmak, çıkra vb.

6. Her iki sözlükte de halk ağzından alınan denizcilik terimlerinin genel ağırlık olarak İtalyanca ve Rumca alıntı sözcüklerden bozma sözlük birimler olduğu tespit edilmiştir.

7. TS genel bir sözlük olması dolayısıyla bazı sözlük birimlerin tanımlarında DS'deki tanıma ek olarak virgülden sonra sözlükteki diğer eş anlamlı sözlük birime gönderme yapıldığı görülmektedir (Ör: çaput I: ..., paçavra).

8. Her iki sözlükte de yer alan bazı sözlük birimlerin DS'de tanıklandığı görülürken TS'de tanıklamaya başvurulmamıştır. DS'deki tanıklama cümlelerinin TS'ye alınmama sebebinin ölçünlü dile ait olmamalarından kaynaklandığı düşüncesindeyiz. Bu durum TS'nin yazı diline ağırlık vermesi bakımından önemlidir (Örn: çıtak).

9. Alıntı bazı sözcüklerin TS'ye sözlük birim olarak alındığı ancak DS'de yer almadığı tespit edilmiştir (Örn: Hamsin, janjan, mahkeme kapısı).

10. Çalışmamız sonucunda halk ağzından alınan sözcüklerin tanımlanmasında TS'nin taksonomik ve işlevsel olmak üzere sıralı düzen yöntemini ağırlıklı olarak kullandığı, DS'nin ise daha çok sentetik ve betimleyici tanım eğilimlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, K. (2012). *Halk Ağzından TDK Türkçe Sözlük'e Giren Sözcükler: İlk On Baskının Karşılaştırılması*. Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (2010). "Sözcük Bilimi ve Sözlüçlük, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi", C. XCVIII, S. 698, s. 162-169.
- Akalın, Ş. H. (2017). *Geçmişten Günümüze Türk Sözlüçlüğü*. İstanbul: Elginkan Vakfı Yayınları.
- Aksan, D. (1990). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1998). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Akşehirli, S. (2015). "Türkçe Sözcük Ağına Doğru: Sıralıdüzen (Alt/Üst Anlamlılık) İlişkilerinin Sözlüksel Görünümü". İstanbul: II. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu.
- Boz, E. (2011). "Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 4, s. 9-14.
- Bozkurt, F. (2016). *Genel Sözlükler İçin Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri*. Doktora Tezi: Eskişehir. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Gençer, G. B. (2018). *Tek Dilli Genel Sözlüklerde Tanım*. Basılmamış Doktora Tezi: Ankara. Ankara Üniversitesi.
- Hartmann, R. R. K. (2001). *Teaching and Researching Lexicography*. Longman Publishing.
- Stenkenburg, P. (2003). *A Practical Guide to Lexicography*. John Benjamins Publishing.
- Svensén, B. (2009). *A Handbook of Lexicography*. Cambridge University Press.
- Tarp, S. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Yavuzarslan, P. (2009). *Osmanlı Dönemi Türk Sözlüçlüğü*. Tiydem Yayıncılık, Ankara.
- Zgusta, L. vd. (1971). *Manual of Lexicography*. Den Haag: Mouton.